

Expertpanel: De strijd tegen de iepenziekte is een succes gebleken, maar de oorlog is nog niet gewonnen

Wat heeft 100 jaar iepenziektebestrijding ons gebracht?

In 2018 is het honderd jaar geleden dat de iepenziekte in ons land verscheen. Honderd jaar, waarin hard gewerkt is om de ziekte met alle mogelijke middelen onder controle te krijgen. Wat is de status anno 2014, en welke modellen zijn het meest succesvol om de ziekte in de hand te houden?

Auteur: Hein van Iersel

De iepenziekte is een ziekte onder iepen, veroorzaakt door de schimmels *Ophiostoma ulmi* en *Ophiostoma novo-ulmi*. *Ophiostoma novo-ulmi* is pas in de jaren zeventig voor het eerst waargenomen en tast ook de tegen *Ophiostoma ulmi* resistente rassen 'Commelin' en 'Groeneveld' aan.

De schimmel groeit in de houtvaten van de boom. De boom produceert als reactie thyllen, een gomblaas om de groei van de schimmel te stoppen, maar daardoor raken die vaten ook verstopt. De schimmel kan van het ene houtvat in het andere komen, waardoor er zo veel houtvaten verstopt raken dat de boom afsterft. De schimmel wordt verspreid door de grote en de kleine iepenspintkever (*Scolytus scolytus* en *S. multistriatus*).

De eerste vorm van de ziekte is waarschijnlijk afkomstig uit Oost-Azië en werd voor het eerst geconstateerd in 1918 in Noord-Brabant en Noord-Frankrijk.

Omdat Bea Schwarz, Christine Buisman en Johanna Westerdijk de ziekte voor het eerst beschreven, wordt de ziekte in het buitenland de *Dutch elm disease* genoemd.

Bron: Wikipedia

Het expertpanel werd gehouden op 27 januari in Enkhuizen en werd bijgewoond door:

- Chris Winter, specialist groen gemeente Castricum
- Dirk Doornenbal, directeur Nationale Bomenbank
- Gerrit Wijnne, wethouder groen gemeente Enkhuizen
- Henri Bouwman, groenbeheerder gemeente Enkhuizen
- Marten Speerstra, bestuurslid Friese Iepenwacht
- Piet Meissen, boombeheerder gemeente Enkhuizen
- Renzo Vriezেকolk, boomtechnisch adviseur BTL Bomendienst
- Ronnie Nijboer, mededirecteur boomkwekerij Noordplant
- Ruud Mantingh, directeur IPC Groene Ruimte
- Thale Roosien, directeur Arconox

In 1918 werd voor het eerst iepenziekte geconstateerd op Nederlandse en Vlaamse iepen. En met desastreuze gevolgen. In veel Brabantse en Vlaamse dorpen, waar de iep de dominante boom was, werd in luttele tijd de helft van de bomen gekapt. Maar gelukkig zaten beheerders en onderzoekers niet stil. Er werd driftig gezocht naar resistente iepen en naar manieren om de ziekte zo goed mogelijk binnen de perken te houden. Nu, bijna honderd jaar later, zijn we op beide fronten een heel eind gevorderd. We hebben inmiddels de beschikking over hoog-resistente iepen en weten dat we bij een ziekte-uitbraak direct in moeten grijpen. Dit om de schade zo veel mogelijk binnen de perken te houden.

Maar als er iets is te leren uit het expertpanel dat eind januari in Enkhuizen werd gehouden, is het dat de ziekte feitelijk niet te verslaan is en op veel manieren kan toeslaan. Een van de theorieën uit 1918 is dat de ziekte via verpakingshout uit Azië is overgekomen. Om precies dezelfde redenen letten beheerders er nu scherp op dat gekapte bomen niet zomaar worden opgestapeld, maar óf worden versnipperd, óf in ieder geval worden ontbast. De belangrijkste oorzaak van verspreiding is overigens niet primaire infectie. Naast een primaire infectie door de iepenspintkever, die de schimmel *Ophiostoma novo-ulmi* met zich meedraagt, kan de schimmel ook door wortelcontact van boom tot boom worden doorgegeven. Daarom kiezen sommige beheerders er heel terecht voor om, direct nadat een besmetting is aangetoond, de zieke boom door sleuven te isoleren van zijn buurman.

Succes

De belangrijkste vraag die het expertpanel in Enkhuizen moet beantwoorden, is welk model het meest succesvol is om de ziekte te bestrijden. In Enkhuizen zitten zo'n beetje alle gehanteerde modellen om de tafel. De Groningse, Friese en Zuid-Hollandse Iepenwacht zijn ieder op hun eigen manier een goed voorbeeld van hoe samenwerken tot succes kan leiden. Maar gastheer Piet Meissen, en zijn collega Henri Bouwman en wethouder Gerrit Wijnne die op zijn verzoek ook zijn aangeschoven, bewijzen dat het ook zonder interregionale samenwerking mogelijk is om de ziekte onder controle te houden. De Stichting Iepenwacht Fryslân rapporteert al jaren een inboetpercentage ruim onder de één procent. Enkhuizen laat echter vergelijkbare cijfers zien. Volgens Meissen is het allemaal niet zo moeilijk en hoeft dit ook niet veel te kosten. Je moet wel scherp opletten en goede afspraken

maken met de aannemers met wie je samenwerkt. Als de ziekte geconstateerd wordt, moet de betreffende boom binnen enkele dagen gekapt worden. Naast het feit dat de groenbeheerders van Enkhuizen goed opletten, proberen ze ieder jaar opnieuw de burger hierbij te betrekken door het plaatsen van stukjes over iepenziekte in het lokale sufferdje. Nijboer is onder de indruk van de prestaties van Enkhuizen, maar wil wel wijzen op het schaalverschil tussen een relatief kleine gemeente met enkele duizenden iepen en een immense provincie als Friesland: 'Die is niet te behappen met één oplettende boombeheerder.'

Dirk Doornenbal hoort het verhaal van Meissen aan en ondertekent de opmerkingen van Nijboer.

Dirk Doornenbal

Renzo Vriezেকolk

'Dat klopt en die inboetpercentages zijn prima, maar het gaat er natuurlijk ook om dat het complete beheer goed geborgd is.' Doornenbal kijkt Piet Meissen aan en zegt: 'Wat gaat er gebeuren als jij hier weggaat of met pensioen? Blijft het dan nog steeds goed gaan?'

Dat laatste is natuurlijk een belangrijk aspect bij het succes van de iepenwacht: zodanige omstandigheden creëren dat er langjarig goed gecontroleerd wordt.

Daarnaast heeft de Friese iepenwacht de laatste jaren een zeer actieve rol gespeeld bij het opnieuw populair maken van de iep. Bijzonder is in dit geval de subsidie van het Waddenfonds, waarmee in de periode van 2013 tot 2016 velen duizenden iepen kunnen worden herplant in de Friese en Groningse Waddengemeentes.

'Beheer en bestrijden van de ziekte is vele malen goedkoper is dan het laten uitwoeden ervan'

Friesland

Hoewel de Friese en Groningse iepenwacht een succesverhaal zijn, gaan ook daar de zaken niet vanzelf. Bestuurslid Marten Speerstra van de Friese iepenwacht blijft er een beetje vaag over, maar duidelijk is wel dat ook in Friesland tijd en moeite geïnvesteerd moeten worden om alle kikkers in de kruiwagen te houden. Ieder jaar moet er weer gelobbyd worden om alle deelnemende gemeentes van de meerwaarde te overtuigen, ook al lopen de huidige contracten tot 2019.

Marten Speerstra

Speerstra: 'Het succes van de iepenwacht is in zekere zin ook meteen de handicap. Er zijn altijd mensen die denken te kunnen stoppen met het beheer wanneer de iepenziekte onder controle lijkt te zijn. Gelukkig hebben de deelnemers aan de iepenwacht aangegeven dat ook in de toekomst een collectief iepenbeheer moet blijven bestaan in Friesland.'

Altijd ligt dus het gevaar op de loer dat geldschieters constateren dat de iepenziekte beheersbaar is gebleken en om die reden stoppen met het beheer. Mede om die reden denkt de Friese iepenwacht er momenteel aan om de naam te wijzigen in Bomenwacht en naast iepen ook andere bomen en boomziektes 'erbij te gaan doen.' De leden van de SIF (Stichting Iepenwacht Fryslân) hebben tijdens de ledenvergadering van 2012 gevraagd om, met het oog op de toename van ziekten bij andere boomsoorten zoals de essentaksterfte, te onderzoeken of er een bomenwacht opgezet kan worden in Friesland.

De doelstellingen met betrekking tot het beheer van de ziekte zijn in zekere zin gehaald. Het is dan aantrekkelijk om het geld dat hiervoor bestemd is, ergens anders aan te besteden.

Net als Ruud Mantingh is ook Thale Roosien al vele tientallen jaren betrokken bij iepenziektebeheer. Hij is zijn carrière in 1975 begonnen bij de Heidemij Bomendienst en weet hoe ontelbaar vaak er vergaderd is om fondsen voor de iepenwacht bij elkaar te sprokkelen en alle bestuurlijke neuzen één kant op te krijgen. Het bijzondere van iepenwachten is de duur van de afspraken. Normaal werkt het bestuur met periodes van vier jaar; de iepenwacht werkt met contractperiodes van vijftien jaar. Wethouder

Chris Winter

Wijnne van Enkhuizen vraagt zich af hoe dit precies zit. 'Het maakt niet uit welke afspraak er gemaakt wordt. Uiteindelijk heeft de raad budgetrecht.'

Draagvlak

Het is bijzonder dat de ziektebestrijding in Groningen, Friesland en Zuid-Holland wel van de grond is gekomen, maar in Noord-Holland niet. Piet Meissen heeft daar wel een verklaring voor. Dat zou volgens hem voornamelijk liggen aan de ongelukkige manier waarop de provincie de boel heeft proberen te organiseren. Drang van boven is weliswaar goed, maar je moet ook zoeken naar een manier om draagvlak te krijgen bij de deelnemende gemeentes. Ruud Mantingh herkent dit en herinnert zich dat proces bij de opstart van de Friese en Groningse iepenwacht. 'Op het moment dat wij afspraken maakten met gemeentes, kon het zijn dat uitbesteden aan de iepenwacht bedreigend was voor een eigen dienst, die dit zelfde werk eerst zelf deed. Daar moest je flexibel mee omgaan en in dat geval moest je het werk bij de betreffende dienst laten.'

Dierziektes

Wie betrokken is bij politieke verwickelingen rondom boomziektes, begrijpt meestal wel dat de politiek heel anders omgaat met boomziektes dan met dierziektes. Bij dierziektes is het, ook door het economische belang, direct alle hens aan dek. Bij boomziektes is dat nu eenmaal niet het geval. Ruud Mantingh, directeur van IPC Groene Ruimte, maar ook als privépersoon nauw betrokken bij een landelijk kennisplatform voor boomziektes, stoort dat enorm. Hij waarschuwt het forum dat we ons daar niet door moeten

Gerrit Wijnne

laten afschrikken. Volgens hem moet het wel degelijk mogelijk zijn om een dergelijk platform op te richten, en in bredere context is er wel degelijk een economisch belang mee gemoeid: 'Denk hierbij maar aan de export van bomen van uit Nederland.'

'Er is nog steeds geen waardige vervanger is van de *Ulmus X hollandica* 'Belgica''

Guldemon

Een van de aanwezigen in het expertpanel is Renzo Vriezepak van BTL Bomendienst. Dit bedrijf organiseert via Gauke Dam het projectmanagement van de Friese iepenwacht, maar is daarnaast ook actief met het gepatenteerde iepenvaccinatieprogramma Dutch Trig. We discussiëren over de voor- en nadelen van het behandelen van iepen met Dutch Trig. Volgens Vriezepak zou wetenschappelijk duidelijk zijn aangetoond dat vaccineren weliswaar niet goedkoop is, maar wel geld bespaart, omdat hierdoor de inboetpercentages omlaag kunnen en je dus minder geld kwijt bent aan het opruimen van dode bomen en herplant. Ook de Friese iepenwacht past Dutch Trig toe, niet bij alle iepen in het verspreidingsgebied, maar alleen bij de heel bijzondere monumentale iepen. Roosien en Ronnie Nijboer vertellen over onderzoeken die in de jaren negentig zijn gedaan door Guldemond. Begin jaren negentig werd de landelijke iepenziektebestrijding gestopt als bezuinigingsmaatregel en doorgeschoven naar de gemeentes. In 1994 heeft J.L. Guldemond een rapport geschre-

ven waarin wordt aangetoond dat beheer en bestrijden van de ziekte vele malen goedkoper is dan het laten uitwoeden ervan. Niets doen zorgt weliswaar dat de kosten voor beheer omlaag kunnen, maar de kosten voor afvoer van besmette bomen en herplant bedragen misschien wel het tienvoudige hiervan. Blijft natuurlijk de constatering dat iepenbeheer in de meeste gevallen feitelijk een sterfhuiscstructie is. Je probeert de gevoelige soorten zo lang mogelijk te behouden, maar uiteindelijk zal een boom worden aangetast en moeten worden gekapt. Als daarvoor dan een andere iep wordt teruggeplant, is dat bijna altijd een van de moderne resistente iepen. Ook al zijn sommige beheerders van mening dat er nog steeds geen waardige vervanger is van de *Ulmus X hollandica* 'Belgica'.

Tegenwerken

Al rondneuzend in de oude conclusies van het rapport-Guldemond valt al heel snel op hoe actueel de conclusies uit 1994 nog steeds zijn. Guldemond constateert onder andere dat beheerders niet verenigd zijn en elkaar soms tegenwerken. Beheerder Chris Winter van de gemeente Castricum geeft daar een goed voorbeeld van. Zijn gemeente heeft een veel hoger inboetpercentage dan Enkhuizen of de Friese Iepenwacht. Dat zou voornamelijk komen doordat hij te maken heeft met een grote terreinbeheerder met veel iepen die niets aan beheer doet. Deze beheerder, PWN, zou het vanwege zijn visie op flora- en faunabeheer niet nodig vinden om de ziekte op zijn terrein te bestrijden. Dit frustrert de bestrijding in de rest van het beheergebied natuurlijk enorm. Winter heeft nu het compromis gesloten dat iepen van PWN binnen 500 meter van een gemeentelijke boom wel worden beheerd, maar andere bomen niet. De afstand van 500 meter zou een veilige afstand voor de iepenspintkever zijn. Een ander probleem dat Winter constateert, is de aanwezigheid van grote aantallen veldiepen in plantsoenen. Bosplantsoenen van veldiep is zeer gevoelig voor de ziekte, maar zal in veel gevallen na een infectie bij de grond weer uitlopen. Een constante bron van aantasting dus.

Volgens Winter is hier maar één oplossing voor: voortaan geen veldiep meer gebruiken en het aangetaste plantsoen na kap insmeren met glyfosaat. Winter beseft dat dit momenteel politiek gevoelig ligt, maar volgens hem is dit typisch een geval van 'nood breekt wet'. De andere forumdeelnemers horen het verhaal van Winter met

verbazing aan. Volgens hen kan de betreffende beheerder van PWN zich nergens op beroepen en zou deze verplicht moeten worden de ziekte actief te beheren. Ook de 'veilige' vliegafstand van 500 meter zou volgens Roosien nergens op gebaseerd zijn.

Onverenigbaar

Volgens het forum is het overigens maar de vraag of iepenziekte op dit moment nog de belangrijkste bedreiging is voor de iep. Er is voor de iep waarschijnlijk geen goede vervanger te vinden als het gaat om aanplant in een omgeving met veel zeewind. De iep kan daarnaast tegen een stootje, herstelt snel en groeit net zo makkelijk in een verharde grond als in een park. Daarnaast is de iep een ideale stadsboom: hij stelt weinig eisen aan de grond, is redelijk bestand tegen luchtvervuiling en laat door zijn open kroon veel licht door. Ook werkzaamheden rondom de stam verdraagt de iep doorgaans heel goed. De snoei van de wortels wordt beter verdragen dan bij veel andere bomen. Toch heeft de iep ook belangrijke nadelen. Steeds duidelijker wordt dat een juiste wijze van vermeerderen cruciaal is voor zijn duurzaamheid. Vooral het enten op gezaaide (glabra) stammen leidt tot onzekerheden voor de boombeheerder. Deze onderstam is niet alleen zeer gevoelig voor de ziekte, maar kan na verloop van jaren verschijnselen van onverenigbaarheid vertonen. Vooral de combinaties van 'Columella' en 'Plantijn' op glabra zijn in dat opzicht berucht. Ronnie Nijboer van boomkwekerij Noordplant bevestigt dat. Hij voegt daaraan toe dat onverenigbaarheid ook bij 'Lobel', 'Dodoens' en 'Clusius' kan voorkomen. Zijn bedrijf probeert dat op te lossen door iepen zo veel mogelijk op eigen wortel te kweken, maar hij ziet het probleem wel ontstaan: 'Nederlandse boomkwekerijen staan nu vol met iepen op een onderstam van *Ulmus glabra*. Dat is het iepenprobleem van de toekomst.'

Piet Meissen

Stuur of twitter dit artikel door!

Scan of ga naar:

<http://www.boomzorg.nl/artikel.asp?id=19-4407>